

Ruch turystyczny w Zamku Kórnickim w latach 1990–2013

Tourist traffic in the Kórnik Castle over the years 1990–2013

Zofia Fludra, Paweł Matulewski, Mirosław Makohonienko

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych
ul. Dziegielowa 27, 61-680 Poznań
e-mail: zofiafludra@gmail.com, pawel.matulewski@amu.edu.pl,
makoho@amu.edu.pl

Zarys treści: Praca ma na celu przedstawienie rozwoju turystyki w Zamku Kórnickim w latach 1990–2013. Celem autora było ustalenie wielkości, dynamiki i sezonowości ruchu turystycznego. Artykuł omawia historię ruchu turystycznego, sięgającego tu dwudziestolecia międzywojennego, jak również opisuje główne atrakcje turystyczne zamku w Kórniku. Po roku 1989 zaznacza się tendencja spadkowa w liczbie odwiedzających – w roku 2013 była ona o 50% niższa w stosunku do roku 1990 i wynosi ponad 60 tys. osób. Zmalał udział dzieci i młodzieży szkolnej w strukturze odwiedzających, jak również liczba grup zorganizowanych. Około 80% ruchu turystycznego koncentruje się w II i III kwartale (kwiecień–wrzesień).

Słowa kluczowe: ruch turystyczny, kompleks zamkowy, Kórnik, Wielkopolska

Abstract: The author dealt with the tourist traffic in Kórnik Castle (Wielkopolska province) over the years 1990–2013. The aim was to determine the size, dynamics and seasonal structure of this traffic, as well as causes of changes in it. The paper also discusses the history of the tourist function of Kórnik Castle, and the main attractions of this structure. Since 1989,

the number of tourists visiting the castle has been decreasing, e.g. by 50% in 2013 (60,000 visitors), if compared to what it was in 1990. The share of children and teenagers in the total number of visitors has decreased, and so has the number of organized groups of visitors. Some 80% of the tourist traffic is concentrated between April and September.

Keywords: tourist traffic, Kórnik Castle, Greater Poland

Wprowadzenie

Kórnik posiada bogate walory kulturowe i przyrodnicze przyciągając co roku licznych turystów, zarówno z kraju, jak i zagranicy. Sławę zyskał dzięki pięknemu zamkowi (ryc. 1) i jego unikatowym zbiorom, bogatej przeszłości i legendzie o „Białej Damie”. Początki Zamku w Kórniku sięgają XV wieku, jednak kluczowy moment w jego historii przypadł na XIX wiek, kiedy właścicielem był Tytus Działyński.

Ryc. 1. Zamek w Kórniku (fot. P. Matulewski)

Fig. 1. Kórnik Castle (photo by P. Matulewski)

Rozpoczął on gromadzenie pamiątek narodowych, będących obecnie głównym przedmiotem zainteresowania odwiedzających. Zajmował się on zabezpieczeniem dzieł sztuki, wyrobów rzemieślniczych, przedmiotów codziennego użytku, ozdób i klejnotów, broni i symboli państwowych. Z uwagi na wysokie koszty, działania takie prowadzić mogły tylko osoby zamożne dysponujące odpowiednimi funduszami. Ponadto, ze względu na politykę zaborcy, trudniły się tym wyłącznie osoby prywatne (Naganowski 1981). Zamek przebudowano w stylu barokowym za czasów Teofili z Działyńskich Szołdrskiej-Potulickiej, w XVIII wieku (Kąsinowska 1998). Hrabia Adam Tytus Działyński (1796–1861) nadał aktualny wygląd kompleksowi zamkowemu, realizując przemyślany program historyczno-narodowy, wyrażony także w architekturze i dekoracjach. Zgodnie z jego zamysłem, kórnicki zamek miał stać się składnicą pamiątek narodowych, służącą całemu narodowi. Po jego śmierci przebudowę zamku kontynuowali jego syn Jan oraz wnuk Władysław Zamoyski, a prace te trwały do lat 90. XIX wieku. W ich wyniku kórnicki zamek stał się jednym z najlepszych przykładów architektury neogotyckiej w Polsce. Do najciekawszych miejsc należy tam Sala Mauretańska z orientalnymi dekoracjami oraz Salon z licznymi zabytkowymi meblami. Ponadto na uwagę zasługują Sala Czarna i Jadalna, z kasetonowym stropem z herbami ziem i województw Korony i Litwy (Potocki 2007). We wnętrzach kórnickiego zamku, prócz muzeum, mieszczą się zbiory biblioteczne należące do Polskiej Akademii Nauk. Biblioteka Kórnicka (1826) może pochwalić się bogatą kolekcją cennych zbiorów dla kultury polskiej.

Pasję kolekcjonerską Tytusa Działyńskiego kontynuował syn Jan, który w ciągu 12 lat wzbogacił zbiory w cenne nabytki (rękopisy, inkunabuły i cymelia), dzięki czemu stała się ona „jedną z najlepiej zaopatrzonych w literaturę XIX wieku bibliotek w Polsce” (Kąsinowska 1998). W skład kolekcji wchodzi około 325 tys. pozycji wydawniczych: rękopisów, starych druków, map oraz grafik z XIX wieku (Biblioteka Kórnicka PAN). Wśród tych zbiorów można znaleźć rękopisy m.in. utworów Adama Mickiewicza: „Dziady” (część III), „Pani Twardowska”, Cypriana Kamila Norwida „O miłości ksiąg dwie”, Juliusza Słowackiego „Smutno mi Boże...”, Mikołaja Reja, Jana Kochanowskiego i Mikołaja Sępa-Szarzyńskiego. Niewątpliwie cenne są także autografy Napoleona Bonapartego czy Fryderyka Chopina (Karkucińska 2007). Niestety zwiedzający zamek mogą ujrzeć jedynie niewielką część bogactw Biblioteki Kórnickiej.

Atrakcją Kórnika jest też blisko 50-hektarowy park-arboretum, rozciągający się za zamkiem, a założony przez Tytusa i jego syna Jana (Bojarczuk 2007). Należy on do najstarszych i największych ogrodów dendrologicznych w Polsce, a wiek niektórych drzew wynosi 150–180 lat (Bugala, Bojarczuk 2003). Park zachował ukształtowany jeszcze w XIX wieku układ ścieżek i alei, jak i ich historyczne nazwy (*Narodowy Instytut...* 2015). Nadmienić należy, że po śmierci ostatniego z właścicieli zamku, Władysława Zamoyskiego, majątek wraz ze wszystkimi dobrami (zbiory biblioteczne, muzeum, arboretum) przeszły na własność państwa. Początkowo pieczę nad tą darowizną pełniła Fundacja Zakłady Kórnickie – organizacja powołana w 1925 roku do życia przez ostatniego z rodu Zamoyskich, a obecnie opiekę tę sprawuje Biblioteka Kórnicka PAN (Kąsinowska 1998; Kowalski 2008). Od roku 1953 bowiem zamek wraz ze zbiorami muzealnymi oraz zabytkowym parkiem podlega Polskiej Akademii Nauk (*Narodowy Instytut...* 2015).

Tytus Działyński we wnętrzach kórnickiego zamku utworzył ekspozycję muzealną, która zgodnie z definicją „gromadziła zbiory związane z historią, sztuką, pamiątkami przeszłości narodowej, które mogą być udostępniane do oglądania lub przechowywane jak gdyby w skarbcach gromadzących zabytki kultury narodowej” (Ptaśnik 1963). Obecnie w Zamku, oprócz spuścizny Działyńskich, podziwiać można zbiory przekazane narodowi polskiemu przez Zamoyskich – ostatnich właścicieli dóbr kórnickich.

Przedmiotem badań był ruch turystyczny w kompleksie zamkowym Kórnika, w tym określenie natężenia tego ruchu w okresie 1990–2013, jego dynamiki oraz sezonowości. Badania te nawiązują do pracy „Funkcja turystyczna Zamku w Kórniku” (Tyszkiewicz-Pietrzak 1996), w której scharakteryzowano rozwój turystyki w latach 1975–1990.

Ruch turystyczny

Źródłem danych dla ruchu turystycznego w kompleksie zamkowym w Kórniku były dla autorów sprawozdania finansowe z okresu 1990–2013. Uzyskano dane o historii ruchu turystycznego, jego obecnej wielkości oraz sezonowości. Nie otrzymano jednak pełnych danych dotyczących pochodzenia turystów. Jedynym źródłem na ten temat były księgi pamiątkowe z ostatnich lat.

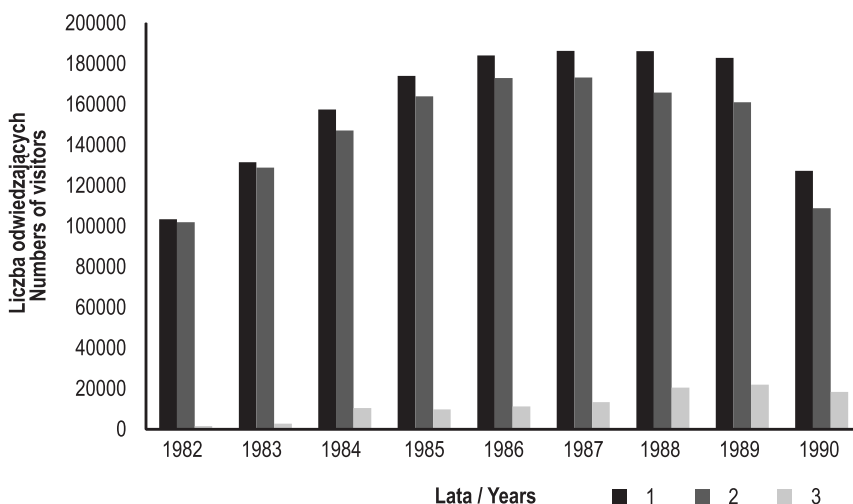
Ogólna wielkość ruchu turystycznego w latach 1930–1990

Pierwsi turyści odwiedzili Zamek w Kórniku w 1926 roku, a pierwsze wzmianki na temat działalności Muzeum pochodzą z „Pamiętników Biblioteki Kórnickiej” z roku 1930. Liczba zwiedzających w tym roku wyniosła 4500 osób (Bodniak 1930). Turystyka rozwijała się tam nieprzerwanie, aż do II wojny światowej. Po wznowieniu działalności Zamku i ponownym udostępnieniu jego zbiorów dla potrzeb turystyki zauważalny był systematyczny wzrost migracji turystycznych. Po 1955 roku aż do końca lat 50. XX wieku frekwencja utrzymuje się na poziomie 65 tys. turystów rocznie, a z początkiem lat 60. XX wzrosła o około 25 tysięcy. Tendencja ta trwała do 1964 roku. W kolejnym pięcioleciu poziom ruchu turystycznego nadal rósł, w 1969 roku przekroczył pułap 150 tys. osób. W następnym dziesięcioleciu wartości oscylują w granicach 180 tys., z maksimum w 1975 roku, wynoszącym prawie 210 tys. osób. W latach 1982–1990 średnia roczna liczba turystów w Zamku wyniosła prawie 160 tys. osób (ryc. 2) (Pietrzak 1996). W latach 1988–1989 Zamek odwiedziło najwięcej turystów zagranicznych: odpowiednio 20,3 tys. oraz 21,8 tys. osób.

Charakterystyka ruchu turystycznego w latach 1990–2013

Na początku lat 90. XX wieku w Kórniku odnotowano wysoką liczbę turystów – ponad 120 tys. rocznie, która przez pierwsze cztery lata utrzymywała się na tym samym poziomie, choć z nieznaczną tendencją spadkową (ryc. 3). Spadek w liczbie zwiedzających, aż do 1993 roku, nie przekroczył jednak więcej niż 35% w stosunku do średniej. Mniejszy ruch turystyczny w omawianym okresie tłumaczyć można przede wszystkim skutkami transformacji ustrojowej, czyli nasilającym się bezrobociem i zubożeniem społeczeństwa.

W 1994 roku nastąpił nieznaczny wzrost liczby turystów (o niespełna 2280), w porównaniu z rokiem 1993 (o 2%). W kolejnych dwóch latach rosła ona, aż do roku 1996, kiedy to osiągnęła poziom powyżej 130 tys. (ryc. 3). W tym roku Zamek odwiedziło także najwięcej turystów zagranicznych (w całym okresie 1990–2013), przekraczając średnią o 50% (ryc. 4). Ze względu na tak duży ruch

Ryc. 2. Turyści krajowi i zagraniczni w Zamku Kórnickim w latach 1982–1990

Fig. 2. Domestic and foreign tourists in the Kórnik Castle over the years 1982–1990

Objaśnienia: 1 – turyści ogółem, 2 – turyści krajowi, 3 – turyści zagraniczni

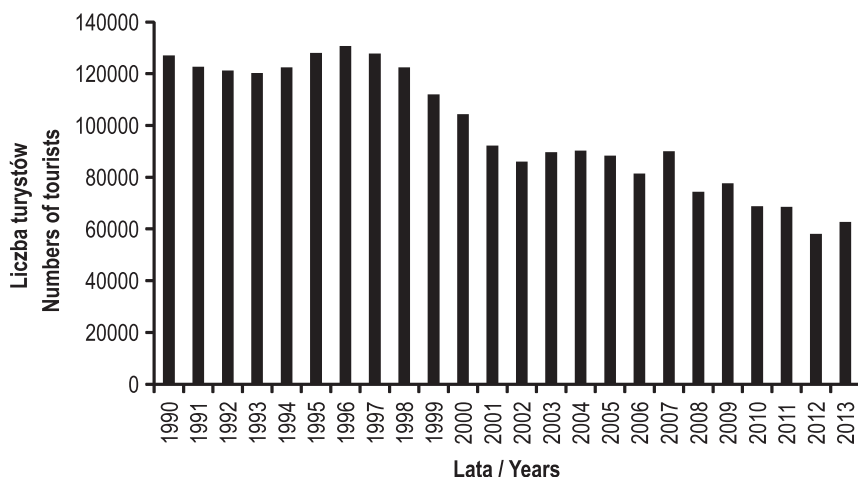
Explanations: 1 – tourist (total), 2 – domestic tourists, 3 – foreign tourists

Źródło: opracowanie własne na podstawie J. Pietrzak (1996).

Source: author's own work based on J. Pietrzak (1996).

wydłużono czas do godziny 18.00 zwiedzania muzeum zamkowego w miesiącach od maja do października, ograniczono też okres zamknięcia wnętrza zamkowych niezbędny dla wykonania prac konserwatorskich do 6 tygodni (poprzednio było to 12 tygodni). Średnia liczba osób odwiedzających Muzeum w latach 1990–2013 przekroczyła 98 tysięcy.

Od 1996 roku widoczny jest dość znaczny spadek liczby turystów, trwający aż do 2002 roku. Liczba odwiedzających spadła wtedy o 33% w stosunku do roku 1990, a na początku XXI wieku pierwszy raz wyniosła poniżej 100 tysięcy. Spadek frekwencji we wnętrzach zamkowych mógł też być wynikiem zmiany preferencji spędzania wolnego czasu lub podniesieniem cen biletów wstępu, na skutek strat finansowych związanych ze zmniejszoną częstotliwością odwiedzin Muzeum.

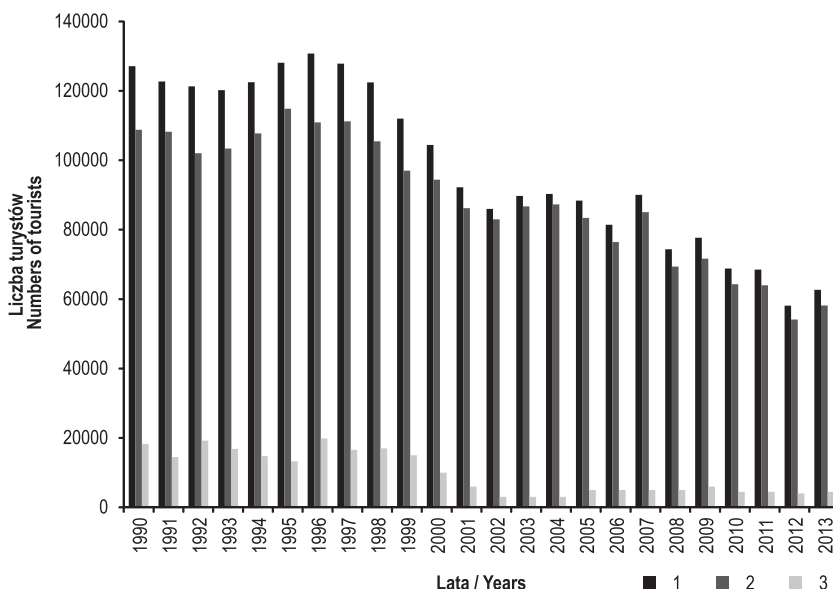
Ryc. 3. Wielkość ruchu turystycznego w Zamku w Kórniku w latach 1990–2013

Fig. 3. Amount of tourist movement in the Kórnik Castle over the years 1990–2013

Źródło: opracowanie własne. / Source: author's own work.

Po 2002 roku liczba turystów nieznacznie wzrosła do około 90 tysięcy. Ten wzrost frekwencji mógł być związany ze zdobyciem I miejsca w konkursie „Turystyczne Perły Wielkopolski”, zorganizowanego przez „Gazetę Poznańską”. Promocja i reklama Zamku w Kórniku objęła szerokie grono osób, przeprowadzono też kampanię prasową „Zamek bez barier”, skierowaną do dzieci borykających się z niepełnosprawnością. Ponadto w dalszym ciągu utrzymano wydłużone godziny zwiedzania do 18.00 od kwietnia do października. Aby przyciągnąć więcej turystów, wprowadzono również tzw. bilety rodzinne, w ramach których wstęp do Zamku w atrakcyjnej cenie miało dwoje dzieci i dwoje dorosłych, a także podjęto współpracę z właścicielem statku „Anna Maria”, organizującego rejsy po Jeziorze Kórnickim.

Rok 2007 był jednak ostatnim, w którym liczba zwiedzających przekroczyła 90 tysięcy. Tendencja spadkowa liczby odwiedzających utrzymywała się bowiem do 2012 roku (z wyjątkiem w 2009 roku) i spadła do 58 tys., czyli o ponaddwukrotnie w porównaniu z latami 90. W roku 2013 zanotowano zaś niewielki wzrost odwiedzin – o 4,5 tys. osób.

Ryc. 4. Turyści krajowi i zagraniczni w Zamku w Kórniku w latach 1990–2013

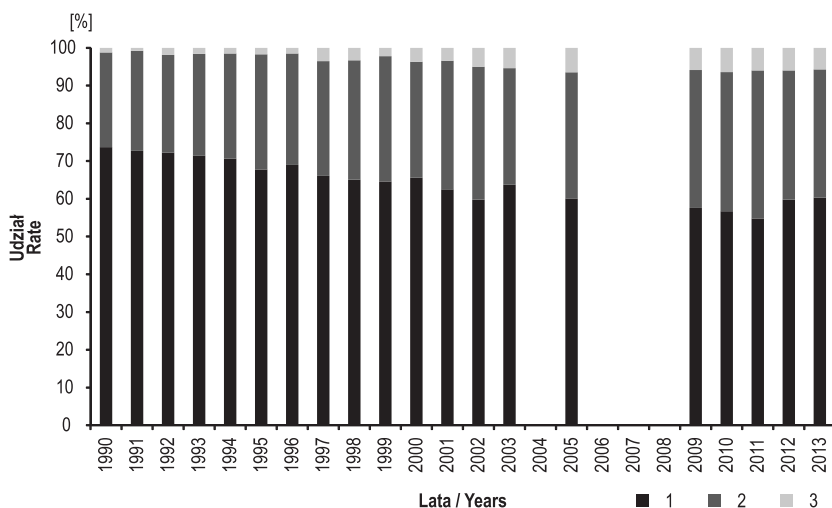
Fig. 4. Domestic and foreign tourists in the Kórnik Castle over the years 1990–2013

Objaśnienia: 1 – turyści ogółem, 2 – turyści krajowi, 3 – turyści zagraniczni

Explanations: 1 – tourist (total), 2 – domestic tourists, 3 – foregin tourists

Źródło: opracowanie własne. / *Source:* author's own work.

Generalny spadek ruchu turystycznego w latach 2000–2013 miał związek z mniejszą liczbą organizowanych wtedy wycieczek szkolnych do Kórnika. Autorzy przypuszczają, że powodem tego jest zmiana preferencji wśród uczniów na rzecz wyjazdów kilkudniowych w inne rejony Polski (nad morze, w góry) lub za granicę, które stały się bardziej dostępne przez niższe koszty podróży. Istotną rolę odegrało przystąpienie Polski do Unii Europejskiej (2004) i wejście do strefy Schengen (2007), co wpłynęło na uproszczenie procedur związanych z przekraczaniem granic państwowych. Także szkoły nie przykładają już tak dużej wagi do organizowania wycieczek do takich miejsc jak Kórnik. Dla porównania, w latach 2000–2013 liczba odwiedzających zamek w Golubiu-Dobrzyniu spadła aż o 75% (z 167 do 42 tys.), a zamek w Gołuchowie o 61% (z 69 do 27 tys.). (Bank... 2015).

Ryc. 5. Udział wybranych grup wiekowych w zwiedzaniu Zamku w Kórniku w latach 1990–2013

Fig. 5. Rate of selected age groups in the total number of tourists in the Kórnik Castle over the years 1990–2013

Objaśnienia: 1 – osoby w wieku szkolnym, 2 – osoby dorosłe, 3 – darmowe wejścia

Explanations: 1 – schoolkid, 2 – adults, 3 – free entrance

Źródło: opracowanie własne. / *Source:* author's own work.

Rycina 5 przedstawia udział osób w wieku szkolnym oraz dorosłych wśród zwiedzających Kórnik oraz liczbę bezpłatnych biletów w ostatnich latach 1990–2013, z wyłączeniem 2004 roku i okresu 2006–2008, dla których nie uzyskano danych. Udział osób w wieku szkolnym wykazał wtedy spadek. Na początku lat 90. XX wieku było to 70–75%, osiągając minimum 55% w 2011 roku, a obecnie kształtuje się na poziomie 60%. W ostatnich latach obserwujemy jednak pewien wzrost zainteresowania ze strony osób dorosłych. Do dyspozycji zwiedzających przygotowano specjalny „quest”¹, który można otrzymać w kasie biletowej bądź pobrać ze strony internetowej Biblioteki Kórnickiej PAN.

¹ Questing – metoda odkrywania dziedzictwa miejsca polegająca na tworzeniu nieoznakowanych szlaków, którymi można wędrować kierując się informacjami zawartymi w wierszowanych wskazówkach (Kazior 2008).

Z zebranych przez autorów danych wynika, że liczba zorganizowanych grup turystycznych w 1991 roku wyniosła około 2800, co stanowiło maksimum w odniesieniu do analizowanych 24 lat działalności kórnickiego muzeum (ryc. 6). W następnych latach nastąpił spadek liczby tych grup (z wyjątkiem lat 1997 i 2007, gdy zanotowano wyraźny, bo o ponad 300, wzrost tej liczby). Od 2008 roku liczba grup wycieczkowych oscylowała w granicach 1200.

Wśród gości zagranicznych ok. 1000 osób zwiedza wnętrza zamkowe w grupach zorganizowanych, pozostali to turyści indywidualni. Poza oprowadzaniem przez przewodnika w języku polskim i niemieckim, do dyspozycji turystów zagranicznych są foldery w językach: angielskim, niemieckim, francuski, rosyjskim oraz audio-przewodniki, w wersji polskiej i niemieckiej.

Z analiz wynika, że ponad 80% całości ruchu turystycznego koncentruje się w II i III kwartale. Miesiące wiosenne i letnie sprzyjają bowiem organizacji wyjazdów

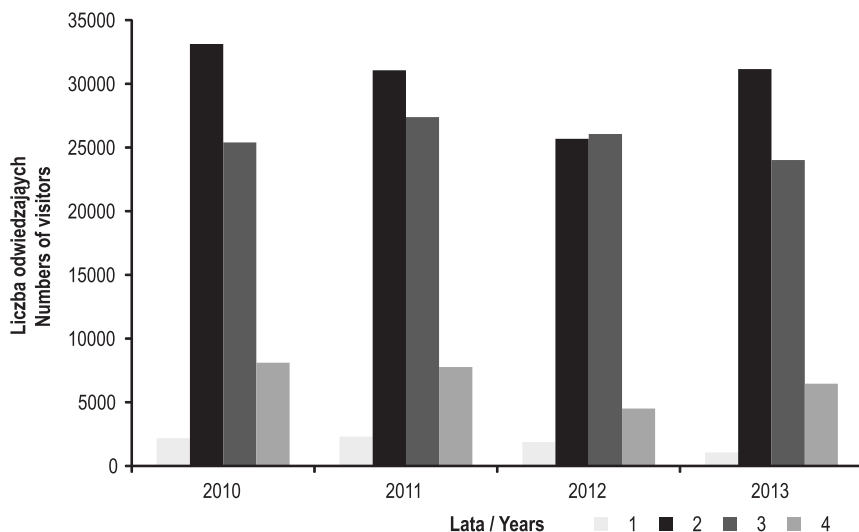
Ryc. 6. Liczba grup zorganizowanych zwiedzających Zamek w Kórniku w latach 1991– 2013

Fig. 6. Tour groups in the Kórnik Castle over the years 1991–2013

Źródło: opracowanie własne.

Source: author's own work.

turystycznych. Co więcej, większość z nich odbywa się od kwietnia do września. Pierwszy kwartał to czas organizacji wyjazdów szkolnych oraz wycieczek z zakładów pracy. Z kolei okres wakacyjny to czas wyjazdów rodzinnych i kolonii letnich. Prawidłowości te widoczne są w liczbie sprzedanych biletów w poszczególnych miesiącach (ryc. 7).

Ryc. 7. Sezonowość odwiedzin według kwartałów w Zamku Kórnickim w latach 2010–2013

Fig. 7. Seasonality of visits in the Kórnik Castle by quarters in the 2010–2013 period

Objaśnienia: / Explanations: 1 – I kwartał (Styczeń–Marzec) I quarter (January–March) 2 – II kwartał (kwiecień–czerwiec) II quarter (April–June) 3 – III kwartał (lipiec–wrzesień) III quarter (July–September) 4 – IV kwartał (październik–grudzień) IV (October–December)

Źródło: opracowanie własne. / Source: author's own work.

Sezonowość ruchu turystycznego w latach 2010–2013

W okresie od kwietnia do września najczęściej jest przyjazdów młodzieży w wieku 6 do 18 lat, co wiąże się głównie z wycieczkami szkolnymi w okresie pomaturalnym

oraz imprezami organizowanymi w kórnickim arboretum (m.in. majowe „Dni azalii i różaneczników”). Od lipca do września rośnie udział osób dorosłych i rodzin z dziećmi wśród odwiedzających. Miesiące letnie to przede wszystkim okres wakacyjny i urlopowy, stąd duża jest wtedy sprzedaż biletów normalnych i rodzinnych.

Na miesiące od października do grudnia przypada około 10% ruchu turystycznego. W pierwszym kwartale udział turystów spada do poziomu około 3%, a liczba sprzedanych biletów rodzinnych jest 25-krotnie mniejsza niż w sezonie letnim. Tak niska frekwencja związana jest też głównie z zamknięciem niektórych wnętrz zamkowych w wyniku przeprowadzanych wtedy prac konserwatorskich (styczeń, luty).

Podsumowanie

Mimo okresów niewielkiego wzrostu pod względem liczby turystów, w latach 1989–1996 obserwowana jest tendencja spadkowa w wielkości ruchu turystycznego w Zamku w Kórniku. Liczba turystów w 2013 roku zmniejszyła się o 50% w stosunku do roku 1990 i wynosi obecnie około 60 tysięcy rocznie. Spadek ten spowodowały ogólne przemiany w sferze politycznej, społecznej i gospodarczej w kraju, zwłaszcza transformacja ustrojowa Polski (1989 rok). Zubożenie społeczeństwa i rosnące bezrobocie nie sprzyjały organizacji wyjazdów turystycznych. Przez całe lata 90. w Kórniku malała liczba turystów krajowych i zagranicznych.

W okresie 1990–2013 nastąpiła tam zmiana w strukturze wiekowej turystów. Wzrósł bowiem udział osób dorosłych, spadła natomiast liczba wycieczek szkolnych. Coraz mniejsze grono młodzieży interesuje się turystyką kulturową, co wynika głównie z innych preferencji co do spędzania czasu wolnego. Aby przyciągnąć potencjalnych gości, wydłużono w Kórniku czas otwarcia muzeum w szczycie sezonu, wprowadzono do sprzedaży tzw. bilety rodzinne, nawiązano też współpracę z właścicielem statku turystycznego, który kursuje po Jeziorze Kórnickim. Ponadto proponuje się coraz to atrakcyjniejsze formy zapoznawania odwiedzających z eksponatami. W ostatnich latach pomieszczenia można zwiedzać z użyciem audio-przewodników lub korzystając z rodzaju gry terenowej, zwanej popularnie „questem”. Jednak wyraźnie brakuje dostatecznej promocji obiektu w mediach polskich i zagranicznych.

Szansą na przyciągnięcie turystów do Zamku w Kórniku jest poszerzenie oferty turystycznej o atrakcje kulturowe i przyrodnicze regionu. Samo miasto położone jest w malowniczej rymnie Jeziora Kórnickiego, posiada zabytkowy układ urbanistyczny, a w pobliżu kompleksu zamkowego znajduje się Prowent, miejsce narodzin Wisławy Szymborskiej. Ponadto zwiększenie współpracy pomiędzy władzami samorządowymi, administracją kompleksu zamkowego oraz samymi mieszkańcami pozwoli na sprawne zarządzanie rozwojem turystyki.

Bibliografia

- Bodniak S., 1930, *Biblioteka Kórnicka w latach 1930* [w:] S. Bodniak (red.), *Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej*, Biblioteka Kórnicka, Kórnik, zeszyt II.
- Bojarczuk T., 2007, *Arboretum* [w:] S. Sierpowski (red.), *Skarbiec kultury i przyrody Kórnik*, Wydawnictwo Parma Press, Marki, 91–107.
- Bugała W., Bojarczuk T., 2003, *Spacer po Arboretum Kórnickim*, Polska Akademia Nauk Instytutu Dendrologii, Kórnik.
- Karkucińska W., 2007, *Biblioteka* [w:] S. Sierpowski (red.), *Skarbiec kultury i przyrody Kórnik*, Wydawnictwo Parma Press, Marki, 71–89.
- Kazior B., 2008, *Questing – nowa metoda odkrywania dziedzictwa miejsca* [w:] D. Zaręba (red.), *Ekoturystyka i odkrywanie dziedzictwa. Zbiór dobrych praktyk*, Wyd. Fundacja Fundusz Partnerstwa, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków, 17–21.
- Kąsinowska R., 1998, *Zamek w Kórniku*, Polska Akademia Nauk Biblioteka Kórnicka, Kórnik.
- Kossman M., 1984, *Z dziejów Biblioteki Kórnickiej*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław, 258–298.
- Kowalczyk A., 2010, *Geografia turystyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 110–141.
- Kowalski J., 2008, *Architektura i Sztuka* [w:] J. Fogel (red.), *Z dziejów Kórnika i Bnina*. Studia i materiały. Tom II, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, 89–129.
- Naganowski T., 1981, *Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej*. Zeszyt 18, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Poznań, 17–56.
- Pietrzak J., 1996, *Turyści w Zamku Kórnickim* [w:] B. Wysocka (red.), *Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej*, Biblioteka Kórnicka PAN, Kórnik, 24.

Potocki M., 2007, *Zamek* [w:] S. Sierpowski (red.), *Skarbiec kultury i przyrody*, Wydawnictwo Parma Press, Marki, 17–69

Ptaśnik M., 1963, *Dwa podstawowe kierunki działalności muzealnictwa*. [w:] *Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków*. Seria B, 6.

Terminologia turystyczna, 1995, Zalecenia WTO, ONZ-WTO, UKFiT, Warszawa, 5.

Strony internetowe:

Bank danych Lokalnych 2015 http://stat.gov.pl/bdl/app/dane_podgrup.dims?p_id=767064&p_token=0.24949544412083924 (data dostępu: 11.01.2015)

Biblioteka Kórnicka PAN <http://www.bkpan.poznan.pl/biblioteka/index.html> (dostęp: 9.01.2015)

Narodowy Instytut Dziedzictwa 2015 Kórnik – zespół zamkowo-parkowy wraz z kościołem parafialnym nekropolią właścicieli http://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/Pomniki_historii/Lista_miejsc/miejsce.php?ID=293 (data dostępu: 5.01.2015)